

حدود وظایف ضابط دادگستری در رعایت حریم خصوصی اماکن

سید امیر رسول معین زاده میرحسینی^۱، سید سیامک فتح‌اللهی^۲
تاریخ دریافت: ۱۳۹۵/۹/۱۳ تاریخ پذیرش: ۱۳۹۵/۱۱/۱۲
از صفحه ۱۱۷ تا ۱۴۲

چکیده

زمینه و هدف: هر انسانی در زندگی خود از حریم خصوصی برخوردار است که دیگران بدون اجازه وی حق ورود به آن را ندارند. انسان فی‌الذات برای خود حدود و ثغوری تعیین می‌نماید که تمایل ندارد دیگران بدان راه پیدا کنند. از آنجا که در اکثر قوانین به خصوص طبق قوانین جمهوری اسلامی، ورود به حریم خصوصی جز به حکم قضایی و قانونی ممنوع است، پرسش اساسی‌ای پیش می‌آید که مفهوم، تعریف، حدود و ثغور حریم خصوصی اماکن و شرایط و حدود نقض آن توسط ضابط دادگستری در حقوق ایران در مقایسه با حقوق آمریکا و لبنان چگونه است؟

روش تحقیق: این تحقیق از نظر هدف کاربردی و با روش توصیفی-تحلیلی انجام شده است. البته در موارد جزئی و حاشیه‌ای نیم‌نگاهی به رویه قضایی هم خواهد شد.

یافته‌ها: حق حریم خصوصی یک حق خدادادی و غریزی است که خداوند متعال در سرشت انسان‌ها قرار داده است و نیز این مهم در قوانین و مقررات جوامع، مدنظر قرار گرفته است. یکی از حوزه‌های سنتی، مهم و بحث‌برانگیز حریم خصوصی، مربوط به حریم اماکن خصوصی است. از جمله مواردی که امروزه در بحث نقض حق حریم خصوصی پیش می‌آید، تقابل آن با انجام وظیفه قوای عمومی و علی‌الخصوص ضابطان دادگستری است.

نتیجه‌گیری: آنچه از پژوهش پیش‌رو برمی‌آید این است که قوانین موجود در این زمینه از نقص، ابهام و ناکارآمدی برخوردار بوده و لذا ارائه مفهوم و تعریف دقیق از حریم خصوصی به‌ویژه در حوزه اماکن، تعیین محدوده، اوصاف و شرایط دقیق آن و همچنین تعیین ضوابط دقیق، شفاف و بدون ابهام ورود ضابطان به حریم خصوصی مکانی اشخاص، امری لازم و ضروری است.

کلیدواژه‌ها: حریم خصوصی، ضابط دادگستری، حریم اماکن، حریم منزل، حریم اتومبیل.

۱- کارشناسی ارشد حقوق خصوصی دانشگاه تهران (نویسنده مسئول) Amir.Moeinzade@yahoo.com

۲- عضو هیئت‌علمی دانشگاه علوم انتظامی امین.

مقدمه

آنچه مسلم است این که انسان به ما هُوَ انسان از آن چنان ارزش و موقعیتی برخوردار است که به هیچ وجه نباید وسیله، قرار گیرد و حق‌ها برای پاسداری از این ارزش و موقعیت در کارند. با توجه به این که حمایت از حقوق و آزادی‌های انسان، ریشه در حقوق الهی و فطری بشر دارد، در طول تاریخ، به تدریج و به تبع همان جایگاه و منزلت که ذکر شد سبب شده که امروزه شاهد آن باشیم که این حقوق و آزادی‌ها که یکی از نمودهای بارز آن، حق حریم خصوصی است به عنوان یک اصل و حق بنیادین در اکثر قوانین بین‌المللی و ملی به رسمیت شناخته شود، لیکن آنچه به اتفاق، امروزه مورد تأیید همه اندیشمندان قرار گرفته این است که امنیت، نظم و سایر مسائل مربوط به امور حاکمیتی از ضرورت‌هایی هستند که رعایت آن‌ها گاهی با حفظ حریم خصوصی اشخاص در تعارض است. با این وجود هیچ‌یک از اندیشمندان قائل به رعایت اصل تعرض ناپذیری حریم خصوصی به طور کامل در مقابل موارد فوق‌الذکر نیست. لذا آنچه اهمیت می‌یابد این است که در این تقابل به گونه‌ای بین این دو مهم جمع کنیم که نه حریم خصوصی به عنوان یک حق خدادادی و ذاتی کم اعتبار شود و نه ضرورت‌های عمومی مورد بی‌اعتنایی قرار گیرند.

امروزه تهدیدهای زیادی علیه حریم خصوصی افراد از جانب افراد عادی و هم‌چنین دولت وجود دارد و قوانین مختلفی نیز برای جلوگیری از تعرض دیگران به حریم خصوصی افراد وضع شده است؛ اما آیا این حمایت کافی و وافی به مقصود است یا خیر؟ این تهدیدات از جانب دولت که قدرت برتر در جامعه است به صورت جدی‌تر مطرح می‌شود. از جمله ضابطین دادگستری که قوانین اختیاراتی به آنان داده که در مقام انجام آن، احتمال نقض حریم خصوصی دوچندان می‌شود و در نگاه نخست باید محدوده و مرز حریم خصوصی و وظایف ضابطین به طور دقیق و موشکافانه تعیین شود و هر کجا اختلاف و تردید شود اصل را باید بر حمایت از حریم خصوصی اشخاص قرار داد و اختیار ضابطین را موقوف به تصریح قانونی نمود؛ و از نگاهی دیگر حفظ نظم و امنیت امروزه چنان از اهمیتی برخوردار شده که می‌توان حتی در مواردی که بیم و احتمال به خطر افتادن آن‌ها می‌رود نیز به قوای عمومی اجازه ورود

به حریم خصوصی را داد. البته لازم به ذکر است که حتی در این دیدگاه هم تجویز مقنن ضرورت دارد. حریم اماکن که از مهم‌ترین مصادیق آن می‌توان به منزل و اتومبیل اشاره نمود، یکی از چهار حوزه‌ای است که امروزه حریم خصوصی در آن قابلیت بحث فراوان دارد.

در بررسی‌های صورت گرفته مقالات و پژوهش‌هایی در حوزه حریم خصوصی و ضابط دادگستری به صورت مجزا کار شده است، اما خلأ پژوهشی که به دقت به ارتباط این دو موضوع پرداخته باشد، ابعاد گوناگون حریم خصوصی اماکن را با نگاهی جامع بررسی نموده باشد، در آن قوانین مصوب جدید و لوایح موجود مورد تدقیق قرار گرفته باشد و در عین حال به صورت تطبیقی صورت گرفته باشد که از یک طرف حریم خصوصی در امریکا مطالعه شود که این کشور به عنوان یکی از اعضای خانواده کامن‌لا و از کشورهای مدعی در زمینه‌ی حقوق بشر و آزادی‌های فردی محسوب می‌شود و از طرف دیگر حقوق لبنان، به عنوان یکی از کشورهای حقوق نوشته که حقوق آن منبعث از حقوق فرانسه و اسلام است مورد بررسی قرار گیرد احساس می‌شود.

روش تحقیق

روش تحقیق به صورت کتابخانه‌ای و فیش‌برداری از کتب و مقالات و ... خواهد بود، البته در موارد جزئی و حاشیه‌ای نیم‌نگاهی به رویه قضایی هم خواهد شد.

گفتار اول - مفاهیم و مبانی

بند اول - مفهوم حریم خصوصی

الف- معنای لغوی: برای شناخت هر امری ابتدا باید معنا و مفهوم لغوی آن را شناخت. حریم خصوصی معادل لغت "privacy" در زبان انگلیسی است. حریم در لغت به معنای "چیزی که حرام باشد و دست بدان نتوان کرد- چیزی که آن را حمایت کنند- گرداگرد حوض و چاه" بیان شده است (فرهنگ دهخدا، ذیل واژه حریم: <http://www.vajehyab.com>). اصطلاح خصوصی در مقابل عمومی قرار می‌گیرد. یعنی چیزی که مختص فردی باشد و دیگران را بدان حقی نباشد. می‌توان

گفت برای حریم خصوصی هم تعریف سلبی و هم تعریف ایجابی وجود دارد، یعنی از یکسو حریم به امر غیرقابل ورود و بررسی، تعریف شود و از سوی دیگر به امری که مستلزم حمایت باشد معنا شود (نعمتی ۱۳۸۹: ۶).

ب- معنای اصطلاحی: علی‌رغم اینکه حق حریم خصوصی به‌عنوان یکی از ملموس‌ترین و عینی‌ترین و پرکاربردترین حقوق برای هر فردی شناخته‌شده است، ولی هنوز صاحب‌نظران برجسته دنیا نتوانسته‌اند بر سر یک تعریف واحد، به توافق برسند؛ زیرا از میان تمام موارد حقوق بشر، تعریف حریم خصوصی، از بقیه دشوارتر و پیچیده‌تر است و به‌شدت، به فرهنگ و زمینه و محیطی که در آن عمل می‌کند، بستگی دارد. هم‌چنین حریم خصوصی یک امر نسبی است و معنا و مفهوم آن از یک جامعه‌ای به جامعه‌ی دیگر و از یک‌زمان به زمان دیگر متغیر است. در قوانین هیچ‌یک از کشورهای امریکا، ایران و لبنان نیز این حق تعریف‌نشده و در هر سه کشور، قوانین تنها به ذکر مصادیق حریم خصوصی و حمایت از آن‌ها پرداخته‌اند.

در مکاتب گوناگون رویکردهای مختلفی نسبت به حریم خصوصی وجود دارد، چنان‌که برخی اصولاً وجود حریم خصوصی را قابل قبول نمی‌دانند و برخی آن را به‌عنوان یک منفعت در نظر می‌گیرند و عده‌ای نیز آن را ذیل حق‌های دیگر مورد بررسی قرار می‌دهند، لیکن بیشتر نویسندگان آن را به‌عنوان یک حق مستقل قابل حمایت می‌دانند (Stanford encyclopedia of philosophy-privacy.2013) و سعی در تعریف آن داشته‌اند. با دقت در نظریات مختلف و تعاریف ارائه‌شده آشکار می‌شود که ۵ معیار در این تعاریف مدنظر قرار گرفته است:

- ۱- حق خلوت و تنهایی: توماس کولی اولین شخصی است که حریم خصوصی را با تعبیر "حق نسبت به تنها ماندن و حق خلوت" تعریف می‌کند (انصاری ۱۳۸۶: ۱۲).
- ۲- حق دسترسی محدود دیگران به خود: گودکین^۱ معتقد است که حریم خصوصی عبارت است از حق تصمیم‌گیری در خصوص این امر که دسترسی به چه میزان از اطلاعات، احساسات، تفکرات، کردارها و شئون شخصی یک فرد برای دیگران جایز

است (limited access to oneself. overview of privacy. 2006).^۱

۳- حق سرّی بودن: نیسن بام^۲ می‌گوید حق خلوت آدمیان متضمن یک پناهگاه امن^۳ یا منطقه حفاظت‌شده برای آدمیان است که مردم در آن می‌توانند از بازرسی دقیق و موشکافانه و احتمالاً نكوهش در مورد امور شخصی خود رها و آزاد باشند (نیسن بام ۱۳۸۱: ۱۷۴).

۴- حق کنترل بر اطلاعات شخصی: در لایحه حمایت از حریم خصوصی چنین تعریف شده است: "حریم خصوصی قلمروی از زندگی هر شخص است که آن شخص عرفاً یا با اعلان قبلی در چارچوب قانون، انتظار دارد تا دیگران بدون رضایت وی به آن وارد نشوند یا بر آن نگاه یا نظارت نکنند یا به اطلاعات راجع به آن دسترسی نداشته و ...".

۵- حمایت از شخصیت و کرامت: طبق تعاریف مستنبط از قوانین امریکا حریم خصوصی عبارت است از اطلاعات محرمانه و شخصی فرد که در صورت افشا نزد دیگران موجبات شرمندگی، پریشانی و دردسر وی را فراهم می‌آورد (Do the advantages of new technology outweigh the loss of privacy).

ج- مبانی: حریم خصوصی مبانی مختلفی از جمله فلسفی، سیاسی، فقهی و ... دارد که در اینجا به چهار مورد از مهم‌ترین این مبانی اشاره می‌شود:

۱- ارزش‌های اخلاقی: در تمام نظام‌های اخلاقی به حق حریم خصوصی و ممنوعیت نقض آن توجه شده است و تنها تفاوتی که بین آن‌ها وجود دارد استثنائات وارد بر آن است. این قاعده همراه با برخی استثنائات هم در حقوق ایران و هم امریکا و هم چنین در حقوق لبنان به چشم می‌خورد (فروغی، برجی و مصلحی ۱۳۹۳: ۱۴۸).

۲- حمایت از آزادی و استقلال فردی: حریم خصوصی از یک‌طرف به تکریم تمامیت مادی و معنوی انسان می‌انجامد و از طرف دیگر مانع از آن می‌شود تا اطلاعات خصوصی افراد وسیله‌ای برای در هم شکستن آزادی و استقلال انسان‌ها شود

1- in <http://www.privacy international.org>\

2-Nissenbaum

3-Safe haven

(انصاری ۱۳۸۶: ۴۱).

علاوه بر این، به تعبیر هابر ماس این به رسمیت شناختن حقوق شهروندان در حوزه خصوصی است که امکان شرکت شهروندان در حوزه عمومی و بسیاری از نهادهای جامعه مدنی را امکان پذیر می‌سازد (کاتوزیان، جهرمی و کیوانفر ۱۳۸۵: ۱۳۶)؛ بنابراین چون حریم خصوصی به این استقلال و آزادی کمک می‌کند باید از آن حمایت کرد (واعظی و علی پور ۱۳۸۹: ۱۳۶).

۳- حفظ کرامت، آبرو و حیثیت افراد: شخصی که حریم خصوصی او مورد تعرض قرار می‌گیرد زمینه‌های رشد و شکوفایی استعدادهای خود را از دست می‌دهد و با افشای مسائل خصوصی او، آبرو و حیثیت او به مخاطره می‌افتد. در اسلام نمونه‌ی بارز آن ماجرای سمه بن جندب است که برای رسیدگی به درخت خرماي خود سرزده وارد خانه‌ی یک فرد انصاری می‌شد. پیامبر از او خواستند که برای این کار بااطلاع وارد شود، ولی سمه نپذیرفت و درنهایت حضرت دستور دادند که آن درخت قطع شود (سروش ۱۳۹۳: ۷۰).

۴- نیاز فطری انسان به حریم خصوصی: افزون بر انسان‌ها، حیوانات نیز به‌طور غریزی برای خود و دیگران حریم خصوصی قائل هستند و از آن در مقابل تجاوز دیگر حیوانات دفاع می‌کنند (محسنی ۱۳۹۴: ۳).

بند دوم - حریم خصوصی اماکن

الف - مفهوم و مبنای حریم اماکن

مهم‌ترین عرصه‌ای که پیش از تحولات صنعتی و ظهور فناوری‌های نوین، خصوصی تلقی می‌شد، منزل یا محل سکونت افراد بود. در عصر حاضر نیز قوانین کشورها نه تنها بر خورداری از مسکن را یکی از حقوق اساسی برشمرده‌اند، بلکه بر این امر تأکید کرده‌اند که محل سکونت باید از هرگونه تعدی و مزاحمت خودسرانه‌ی افراد مصون بماند (میرساعد و عسگری ۱۲۳). در اسلام نیز این جنبه از حریم خصوصی به‌شدت مورد توجه قرار گرفته است. در این رابطه آیه‌ی ۱۲ سوره‌ی حجرات می‌فرماید: «یا ایها الذین امنوا ... لا تجسسوا ...». هم‌چنین در آیات قرآن و سنت اسلامی، ورود به منازل اشخاص منوط به استیذان شده است. در این رابطه نیز آیه‌ی

۲۷ سوره نور می‌فرماید: «یا ایها الذین امنوا لا تدخلوا بیوتا غیر بیوتکم حتی تستانسوا». این آیه در رابطه با اجازه گرفتن هنگام داخل شدن به خانه‌های دیگران است و در آیه‌ی بعد نیز می‌فرماید: «فان لم تجدوا فیها احداً فلا تدخلوها حتی یؤذن لکم». روایاتی که در این زمینه وجود دارد نیز کم نیست، ولی حکمی که پیامبر در قضیه‌ی سمره بن جندب صادر کرد گویاترین در این زمینه هست (طباطبایی بروجردی ۱۴۲۹ قمری ۱۰۲۸).

این حمایت در قانون اساسی ما نیز تجلی داشته و اصل ۲۲ قانون اساسی مقرر می‌دارد: «حیثیت، جان، مال، حقوق، مسکن و شغل اشخاص از تعرض مصون است مگر در مواردی که قانون تجویز کند». در حقوق لبنان نیز این حق به‌عنوان یکی از حقوق مردم لبنان در اصل ۱۴ قانون اساسی لبنان مورد تأکید قرار گرفته است. مطابق این اصل: «محل سکونت^۱ از تعرض مصون است. هیچ‌کس جز در موارد پیش‌بینی‌شده و به انحاء مقرر در قانون حق ورود به آن را ندارد». در حقوق امریکا نیز مطابق اصلاحیه‌ی چهارم قانون اساسی امریکا: «حق مصونیت اشخاص به‌صورت فردی، در خانه، در نامه‌ها، اوراق و اسناد آنان و مصونیت دارایی‌های آنان به‌واسطه تفتیش و توقیف غیرموجه نباید مورد تعرض قرار گیرد و هیچ حکمی نباید در این خصوص صادر گردد مگر بر پایه دلیلی محتمل و متکی به سوگند و یا تأیید رسمی و به‌ویژه با شرح و توضیح درباره‌ی محل مورد تفتیش و اشخاص یا اموالی که باید توقیف شوند».

در اسناد بین‌المللی و نیز در قانون اساسی و قوانین عادی ما هرچند بر حمایت از حریم خصوصی منزل و سکونتگاه افراد به‌منزله‌ی مصداق بارز حریم خصوصی تأکید شده، ولی هیچ‌گونه تعریفی از آن ارائه نشده است. شاید یکی از دلایل قانون‌گذار در این زمینه سپردن مفهوم این الفاظ به عرف و جامعه باشد (کوشکی ۱۳۸۶: ۱۳۸). برای ارائه تعریف و برشمردن مصادیق در این زمینه، انتظار متعارف و معقول با توسل به معیار نوعی نقش تعیین‌کننده‌ای دارد. این مسئله در حقوق امریکا تحت عنوان

«انتظار متعارف و معقول از حریم خصوصی^۱» مطرح می‌شود (Barros 2006 Pp 270-273).

مکان را از لحاظ امکان استفاده عموم مردم می‌توان بر دو قسم دانست: مکان عمومی و مکان خصوصی. تعریف امکان خصوصی در بند ۲ از ماده ۲ لایحه حمایت از حریم خصوصی آمده که مقرر می‌دارد: «اماکن خصوصی: اماکن متعلق به شخص یا اشخاص خصوصی یا در تصرف آن‌ها که ورود دیگران به آنجا یا عرفاً مجاز نیست یا مالک یا متصرف قانونی به نحو مشخص در چارچوب قانون ورود دیگران به آن اماکن را ممنوع اعلام کرده است، همچون بخش‌های مشترک مجتمع‌های آپارتمانی». باید توجه داشت که این لایحه در حقوق ما هنوز تصویب نشده و اعتبار اجرایی ندارد. لذا در مورد مکان‌هایی چون قسمت‌های مشاع آپارتمانی که به‌نوعی بدون تجسس در معرض دید است، تبصره ماده ۵ قانون حمایت از آمران به معروف و ناهیان از منکر تعیین تکلیف نموده است. این تبصره اشعار می‌دارد: «اماکنی که بدون تجسس در معرض دید عموم قرار می‌گیرند مانند قسمت‌های مشترک آپارتمان‌ها، هتل‌ها، بیمارستان‌ها و نیز وسایل نقلیه مشمول حریم خصوصی نیست». بارزترین مصداق اماکن خصوصی که همواره از حمایت ویژه‌ای برخوردار بوده و هست، منزل و محل سکونت (مسکن) است. طبق یک تعریف منظور از مسکن عبارت است از اماکنی که عرفاً و عادتاً جهت سکونت و به‌قصد استفاده‌های غیرتجاری، غیرصنعتی و غیراداری و امثال آن اختصاص یافته است (قره‌باغی ۱۳۸۳: ۳۸۶). یا این‌که گفته‌اند منزل مسکونی یک فرد یعنی جایی که صرف‌نظر از سکونت عملی در آن، بتواند آنجا را خانه خود تلقی کند؛ بنابراین ورود به یک محل فاقد وسایل زندگی که هیچ‌کس در آنجا زندگی نمی‌کند و از سکونت بعدی در آنجا اثری نیست، مشمول جرم هتک حرمت منازل نیست؛ بنابراین نظر وجود وسایل زندگی در محل، بهترین شاخص مسکونی بودن محل است (گلدوزیان ۱۳۸۳: ۲۵۲).

درواقع عنوان قانونی و نوع حق صاحب‌منزل اعم از مالکیت یا تصرف یا حق سکنی یا اجازه موقت در تصرف، در اطلاق عنوان منزل بر محل موردنظر خدشه‌ای

وارد نمی‌سازد (پاد ۱۳۸۱: ۲۰۵). بزرگ و کوچک بودن، متحرک یا ثابت بودن یا مصالح به کاررفته در ساخت منزل نیز شرط نیست. «کلمه منزل شامل متعلقات عرفیه آن از قبیل باغ و حیاط و گاراژ و نظایر آن نیز می‌گردد، مشروط بر آن که داخل محدوده آن باشد (همان)».

اما آیا علاوه بر این مکان‌های اختصاصی، می‌توان در مکان‌های عمومی نیز از حق خلوت برخوردار بود؟ عده‌ای پاسخ داده‌اند: «علاوه بر منزل، افراد ممکن است در مکان عمومی یا حتی مکان خصوصی دیگری غیر از منزل خلوت کنند، فردی که خلوت و تنهایی اختیار کرده است، اگر اقدامش مخالف با قوانین نباشد، حریم خلوت او باید مورد حمایت قرار گیرد، نیاز به خلوت، نیاز فطری است ... (انصاری ۱۳۸۶: ۱۵۹)».

ب- نقض حریم مکانی

به نظر می‌رسد در صورتی می‌توان گفت که حریم مکان خصوصی کسی، مورد تعرض قرار گرفته که فردی بدون مجوز قانونی به مکان خصوصی متعلق به دیگری وارد شود. نقض حریم مکانی الزاماً با حضور فیزیکی در مکان اختصاصی دیگران اتفاق نمی‌افتد؛ این کار روشن‌ترین مصداق نقض حریم خصوصی است. به‌طور کلی نقض حریم منازل و اماکن خصوصی به دو شکل کلی امکان‌پذیر است:

الف) ورود فیزیکی: ورود فیزیکی شامل هرگونه ورود به محیط فیزیکی خلوت افراد است که در صورتی که بدون اذن و اجازه‌ی صاحب مکان باشد تجاوز به حریم خصوصی دیگری است، مگر در مواردی که قانون تجویز کرده باشد، مانند موردی که ضابطان دادگستری قانوناً حق ورود داشته باشند. حتی ورود با اذن و اجازه‌ی صاحب منزل در صورتی که بعداً آن، فرد خارج نشود و بدون اذن باقی بماند را نیز باید تجاوز به حریم خصوصی تلقی کرد.

ب) ورود غیر فیزیکی: ورود غیر فیزیکی در صورتی است که شخصی بدون ورود به منزل یا مکان خصوصی دیگران، به‌طور پنهانی امور خصوصی آن‌ها را خواه با استفاده از وسایل سمعی و بصری و یا به‌طور طبیعی و با استفاده از حواس خود گوش کند یا مشاهده نماید (انصاری ۱۳۸۶: ۱۶۱).

ورود غیر فیزیکی نیز خود شامل دو نوع می‌شود:

ب-۱- ورود شنوایی: ورود شنوایی عموماً به شنود پنهانی مکالمات گفته می‌شود که گاهی مستقیماً با گوش و گاهی با استفاده از برخی وسایل الکترونیکی نظیر میکروفن صورت می‌گیرد. استراق سمع مکالمات شخصی، ورود به خلوت و تنهایی دیگران به شمار می‌رود؛ زیرا مرتکب استراق سمع را به جاسوسی در امور شخصی دیگران قادر می‌سازد.

ب-۲- ورود بینایی: این مورد نیز خود شامل دو فرض می‌شود. اول در صورتی که شخص در مکان خصوصی خلوت نموده باشد. در این صورت اگر کسی بدون ورود فیزیکی به خانه‌ای به وسیله‌ی دوربین یا چشم غیرمسلح به داخل حریم خصوصی افراد نظاره کند، قطعاً نقض حریم خصوصی نموده است (رحمدل ۱۳۸۴: ۱۳۵).

بند سوم - ضابطان دادگستری

الف - مفهوم و انواع ضابطان دادگستری

ضابط در لغت به معنی نگاه‌دارنده، حفظ‌کننده، نیرومند، حاکم و قائد آمده است (فرهنگ دهخدا، معین و عمید: ذیل واژه ضابط). در حال حاضر ماده ۲۸ ق.آ.د.ک مصوب ۱۳۹۲ ضابطان دادگستری را چنین تعریف می‌کند: "ضابطان دادگستری مأمورانی هستند که تحت نظارت و تعلیمات دادستان در کشف جرم، حفظ آثار و علایم و جمع‌آوری ادله وقوع جرم، شناسایی، یافتن و جلوگیری از فرار و مخفی شدن متهم، تحقیقات مقدماتی، ابلاغ اوراق و اجرای تصمیمات قضایی، به‌موجب قانون اقدام می‌کنند". مطابق ماده ۲۹ ق.آ.د.ک ضابطان دادگستری دو دسته‌اند: یکی ضابطان عام که منظور ضابطانی است که صلاحیت عام دخالت در مورد هر جرمی را دارند و وظایف و اختیارات آن‌ها محدود به جرائم معین یا شرایط خاص نیست و شامل فرماندهان، افسران و درجه‌داران نیروی انتظامی جمهوری اسلامی ایران که آموزش مربوط را دیده باشند؛ و دوم ضابطان خاص که منظور ضابطانی هستند که صلاحیت دخالت آن‌ها محدود به جرایمی خاص یا شرایطی معین است و در غیرآز آن جرایم یا بدون تحقق آن شرایط حق مداخله و اقدام ندارند (خالقی ۱۳۹۴: ۶۳).

به‌رحال احراز عنوان ضابط دادگستری، علاوه بر وثاقت و مورد اعتماد بودن منوط

به فراگیری مهارت‌های لازم با گذراندن دوره‌های آموزشی زیر نظر مرجع قضایی مربوط و تحصیل کارت ویژه ضابطان دادگستری است؛ بنابراین تمام افرادی که در ماده ۲۹ مزبور ذکر شده‌اند، باید شرایط فوق را داشته باشند. در صورتی که افراد فاقد کارت مزبور باشند تحقیقات و اقداماتی که انجام می‌دهند از نظر قاضی بدون اعتبار است (ماده ۳۰ ق.آ.د.ک) (جعفریان و امیرخانی ۱۳۸۶: ۴۸-۵۳). ماده ۳۲ ق.آ.د.ک مقرر می‌دارد: "ریاست و نظارت بر ضابطان دادگستری از حیث وظایفی که به‌عنوان ضابط به عهده‌دارند با دادستان است. سایر مقامات قضایی نیز در اموری که به ضابطان ارجاع می‌دهند، حق نظارت دارند."

در حقوق لبنان از آنجا که قوانین دادرسی و اصول محاکمات آن‌ها نیز مقتبس از حقوق فرانسه است، در این زمینه مشابه حقوق ایران است (که این هم مقتبس از حقوق فرانسه است). فصل دوم قانون اصول محاکمات جزایی لبنان به مسائل پیرامون ضابطان^۱ پرداخته است؛ و در ماده ۳۸ آن ضابطین را کسانی می‌داند که تحت نظر دادستان کل^۲، دادستان‌های عمومی و مدافعان عمومی^۳ به وظایف ضابطان عدلیه اقدام می‌کنند.

در ایالات متحده آمریکا نیروهای پلیسی و امنیتی^۴ که به‌عنوان یکی از عناصر سه‌گانه سیستم عدالت کیفری این کشور شناخته شده، انواع و اقسام متعددی دارد که در سطح فدرال یا ایالتی و همچنین با توجه به درجه جرم یا خطر موردنظر مسئولیت می‌گیرند. لازم به ذکر است که نهادهای فدرال و ایالتی هرکدام مجری قوانین مصوب در حوزه خود و در ارتباط با مراجع قضایی هستند که در حوزه فدرال و ایالتی عمل می‌کنند. قوانین ایالات متحده بین وظایف نهادهای ایالتی و فدرال تفکیک لازم را به‌عمل آورده‌اند. لذا به‌ندرت میان وظایف نهادهای پلیسی و امنیتی تعارض حاصل می‌شود. علی‌الاصول نقش نهادهای فدرال محدود به جرایم مشخص و شدید امنیتی یا در مواردی می‌شود که جرم، آثار و مسائل پیرامون آن مرتبط به دو

۱- الضابطة العدلیه

۲- النائب العام لدی المحکمه التمییز

۳- النواب العامون و المحامون العامون

یا چند ایالت شود (مانند موردی که مجرم از یک ایالت به ایالت دیگر فرار کند).

ب- تقابل وظایف ضابطان با حریم خصوصی

حال که مفهوم و معنای حریم خصوصی و ضابطان دادگستری به‌طور کلی بررسی شد، باید به بحث تعارض و تقابل این دو موضوع پرداخت. باید دید چه حوزه‌هایی از حریم خصوصی بیشتر در معرض تعرض دولت و به‌ویژه ضابطان دادگستری است و چگونه باید حدود هر یک را روشن ساخت تا در عین حال که ضابطان در حدود قانون به وظایف خود بپردازند، حریم خصوصی اشخاص نیز در حدود قانون حفظ شود. راه حل جلوگیری از سوءاستفاده از ابهام این رابطه این است که متعاقب شناسایی حقوق اساسی افراد در قوانین اساسی، در همان منبع، موارد و شرایط کلی ممکن، جهت نقض آن حق و در سایر قوانین مربوطه، مصادیق دقیق‌تر و شرایط جزئی تعریف و تشریح شوند (میرشمس شهشهانی ۱۳۸۶: ۲۵). شناسایی حق حریم خصوصی به‌عنوان یک حق اساسی در قانون اساسی دست‌کم واجد این اثر است که در رأس سایر قوانین قرار می‌گیرد و بر قواعد عادی حکومت دارد. لذا هیچ قانون عادی نمی‌تواند آن را حذف کند. قانون عادی هم‌چنین نمی‌تواند از محدوده استثنائات مطرح‌شده در قانون اساسی فراتر برود و بر تعداد آن‌ها بیفزاید (وطن‌دوست ۱۳۸۹: ۵۳). در اینجا تنها به تقابل دو موضوع مزبور پرداخته و تفصیل موضوع را به گفتار بعدی وامی‌گذاریم.

در این رابطه می‌توان ضوابط نقض حریم خصوصی را توسط قوای عمومی و علی‌الخصوص ضابطان دادگستری، در سه مورد خلاصه کرد: ۱- قانونی بودن ۲- خودسرانه نبودن ۳- ضرورت داشتن.

برای نیل به اهداف فوق، قانون‌گذاران معمولاً اختیارات ضابطان را به انجام برخی اقدامات خاص محدود می‌سازند و اجازه و امکان نمی‌دهند تا کلیه‌ی اختیارات و صلاحیت‌های مقامات قضایی به آنان محول شود (آخوندی ۱۳۸۲: ۴۸). هم‌چنین ضابطان را موظف به حفظ حقوق و آزادی‌های شهروندی می‌نمایند. در این راستا ماده ۷ ق.آ.د.ک مقرر می‌دارد: «در تمام مراحل دادرسی کیفری، رعایت حقوق شهروندی مقرر در قانون احترام به آزادی‌های مشروع و حفظ حقوق شهروندی

مصوب ۱۳۸۳/۲/۱۵ از سوی تمام مقامات قضایی، ضابطان دادگستری و سایر اشخاصی که در فرآیند دادرسی مداخله دارند، الزامی است...». همچنین در مهم‌ترین ادله اثبات یک واقعه مجرمانه، چنانچه در تحصیل آن‌ها، ضوابط قانونی و شرایط مقرر نادیده گرفته شده باشد، فاقد اعتبار تلقی می‌شود (آشوری ۱۳۸۸: ۳۳۲ و ۳۳۳).

گفتار دوم - ورود به حریم خصوصی اماکن توسط ضابطان دادگستری

بند اول - بازرسی اماکن و منازل توسط ضابطان دادگستری

در فصل دوم از بخش دوم قانون آیین دادرسی کیفری ایران، در مورد تکالیف ضابطان دادگستری، موادی اختصاص یافته است (مواد ۵۵-۵۸). بخشی از عنوان فصل پنجم از بخش دوم این قانون نیز بازرسی است و در مواد ۱۳۷ به بعد به این موضوع پرداخته است.

مطابق ماده ۱۳۷ ق.آ.د.ک: «تفتیش و بازرسی منازل، اماکن بسته و تعطیل^۲ و همچنین تفتیش و بازرسی اشیاء در مواردی که حسب قرائن و امارات، ظن قوی به حضور متهم یا کشف اسباب، آلات و ادله وقوع جرم در آن وجود دارد، با دستور بازپرس و با قید جهات ظن قوی در پرونده، انجام می‌شود». باید توجه داشت که این اماکن و منازل لزوماً محل ارتکاب جرم نیست و ممکن است تنها محل مخفی شدن متهم یا مخفی کردن اسباب و آلات جرم باشد (خالقی ۱۳۹۴: ۲۱۲). همچنین باید این ماده را منصرف از جرایم مشهود دانست که ضابطان می‌توانند اقدامات ضروری و لازم را انجام دهند. از ماده ۱۴۱ ق.آ.د.ک نیز معلوم می‌شود که برای ورود به اماکن بسته و تعطیل، حتی اگر عمومی هم باشند باید مانند ورود به منزل، دستور مقام قضایی وجود داشته باشد (همان ۲۱۳). مطابق این ماده: «دستور مقام قضایی برای ورود به منازل، اماکن بسته و تعطیل، تحت هر عنوان باید موردی باشد و موضوعی که تفتیش برای آن صورت گیرد، زمان، دفعات ورود، اموال، اماکن و نشانی آن‌ها

۱- در این مورد هم چنین رجوع شود به: غلامرضا محمد نسل، بررسی و نقد ارزش قضایی گزارش ضابطین دادگستری در قانون آیین دادرسی کیفری، فصلنامه دانش انتظامی، شماره ۹، تابستان ۱۳۸۰ (۱۴۶-۱۵۹).

۲- از جمله «اماکن بسته و تعطیل» می‌توان به همان رستوران‌ها و سینماها و ... اشاره کرد در ساعاتی که بسته هستند گرچه به‌طور کلی به‌عنوان مکان عمومی قلمداد شدند.

به صراحت مشخص شود ...». در مورد اجازه موردی ماده ۵۵ ق.آ.د.ک نیز تأکید کرده است که «ورود به منازل، اماکن تعطیل و بسته و تفتیش آن‌ها ... در جرایم غیر مشهود با اجازه‌ی موردی مقام قضایی است، هرچند وی، اجرای تحقیقات را به‌طور کلی به ضابط ارجاع داده باشد».

تفتیش منازل باید در روز به عمل آید، ورود به منزل افراد به هنگام شب فقط در موارد ضروری مجاز شناخته‌شده و جهت ضرورت نیز باید از سوی بازپرس در صورت جلسه قید شود. از آنجاکه ممکن است در مورد معنای روز و شب اختلاف شود، قانون‌گذار در تبصره‌ی ماده ۱۴۰ بیان داشته است که «روز از طلوع آفتاب تا غروب آن است». تأکید بر انجام بازرسی منازل در روز بدان دلیل است که آسایش ساکنان منزل و حریم خصوصی آن‌ها آسیب کمتری ببینند. به همین دلیل است که قانون‌گذار در ماده ۱۴۰ تنها از منزل نام‌برده است و به اماکن بسته و تعطیل اشاره نکرده است. به‌رحال چنانچه تفتیش و بازرسی با حقوق اشخاص در تزامن باشد، در صورتی مجاز است که از حقوق آنان مهم‌تر باشد (ماده ۱۳۹ ق.آ.د.ک).

هم‌چنین تفتیش باید در حضور متصرف یا ارشد حاضران به عمل آید. ضابطان باید به هنگام ورود به منازل و اماکن مزبور علاوه بر ارائه‌ی اوراق هویت خود در مورد ضابط بودن، اصل دستور مقام قضایی را به متصرف محل نشان دهند و مراتب را در صورت‌مجلس قید کنند و به امضاء شخص یا اشخاص حاضر برسانند. هم‌چنین باید موازین شرعی و قانونی و نظم محل مورد بازرسی و حرمت ساکنان و متصرفان و مجاوران در جریان بازرسی محل رعایت شود. البته ممکن است در محل مورد بازرسی کسی نباشد. در این صورت اگر امر فوریت نداشته باشد، ظاهراً باید تفتیش را به زمانی که متصرف حاضر می‌شود، موکول کرد؛ ولی در صورت فوریت امر، بازرسی در غیاب متصرفان و ساکنان محل، با حضور دو نفر از اهل محل به عمل می‌آید و مراتب فوریت نیز در صورت‌مجلس قید می‌شود. بدیهی است که در هنگام بازرسی نیز افراد دیگری حق ورود به آن مکان را ندارند و اجازه‌ی صادره تنها شامل ضابطان دادگستری یا افرادی که در امر کیفری دخیل هستند است (مواد ۵۸ و ۱۴۲ و ۱۴۳ ق.آ.د.ک).

همان‌طور که گفته شد ضابطان دادگستری مکلف‌اند در حدودی که در مجوز صادره ذکر شده است عمل کنند و از بازرسی مکان‌های غیر مرتبط با موضوع خودداری کنند (مواد ۵۶ و ۵۷ ق.آ.د.ک). چنان‌که مطابق بند ۸ ماده واحده قانون احترام به آزادی‌های مشروع و حفظ حقوق شهروندی نیز لازم است: «بازرسی‌ها ... جهت دستگیری متهمان فراری یا کشف آلات و ادوات جرم بر اساس مقررات قانونی و بدون مزاحمت و در کمال احتیاط انجام شود و از تعرض نسبت به اسناد و مدارک و اشیایی که ارتباطی به جرم نداشته و یا به متهم تعلق ندارد و افشای مضمون نامه‌ها و نوشته‌ها و عکس‌های فامیلی و فیلم‌های خانوادگی و ضبط بی‌مورد آن‌ها خودداری گردد». به هر حال «... ضابطان مکلف‌اند ضمن رعایت دستورهای مقام قضایی، کیفیت تفتیش و بازرسی و نتیجه را در صورت مجلس تنظیم کرده و مراتب را حداکثر ظرف بیست و چهار ساعت به مقام قضایی اعلام دارند» (ماده ۱۴۱ ق.آ.د.ک).

در جرایم مشهود، بازرسی منازل برای دسترسی به متهم باید با اجازه صاحب‌خانه یا متصرف خانه صورت گیرد، مگر این‌که بیم فرار متهم باشد و ضابطان ناگزیر شوند برای جلوگیری از فرار متهم وارد منزلی شوند که در آن مخفی شده است.^۱ بند (ث) ماده‌ی ۴۵ ق.آ.د.ک در مقام ذکر موارد جرم مشهود بیان می‌کند: «جرم در منزل یا محل سکنای افراد اتفاق افتاده یا در حال وقوع باشد و شخص ساکن، در همان حال یا بلافاصله پس از وقوع جرم، ورود مأموران را به منزل یا محل سکنای خود درخواست کند». هم‌چنین مراجع رسیدگی‌کننده به تعزیرات حکومتی که طبق مصوبه مجمع تشخیص مصلحت نظام جزء قوه مجریه‌اند، رأساً حق ورود به منازل مسکونی اشخاص را ندارند.^{۲ و ۳}

موضع حقوق لبنان در این باره تقریباً مشابه حقوق ایران است. در حقوق لبنان نیز حریم منزل مورد تأکید است و ورود به آن باید به موجب ضوابط دقیق قانونی باشد.

۱- نظریه شماره ۴۳۷/۷ مورخ ۱۹-۲-۱۳۷۲ اداره حقوقی قوه قضاییه

۲- نظریه شماره ۶۳۷۶/۷-مورخ ۲۳-۹-۱۳۷۲ اداره حقوقی قوه قضاییه

۳- برای مطالعه‌ی بیشتر در این زمینه رجوع شود به: عابدین صفری کاکرودی، تفتیش منازل و ملاحظات حقوقی آن، مجله‌ی دانش انتظامی، شماره ۲۹، علمی-ترویجی، تابستان ۱۳۸۵ و هم‌چنین محمد رضوی و سید علی خزایی، حقوق شهروندی در فرآیند کشف جرم، مجله دانش انتظامی، شماره ۳۶، علمی-ترویجی، زمستان ۱۳۸۶

در مورد ضوابط ورود توسط ضابطان چنان که قبلاً هم گفته شد در جرایم مشهود ضابطان عدلیه حق ورود و دخالت را دارند و چنان که در ماده ۴۱ ق.ا.م.ج.ل بیان شده است، در جرایم مشهود ضابطان باید فوراً خود را به محل برسانند و تفتیش از منزل را هم انجام می‌دهند و آثار و دلایل جرم را حفظ می‌کنند. این اعمال را باید در حدودی انجام دهند که دادستان به‌طور کلی به آن‌ها واگذار کرده است. در این صورت نیز مکلف به رعایت اصول قانونی خواهند بود. ماده ۳۰ قانون مزبور نیز جرمی که داخل منزل واقع شده و صاحب‌منزل یا یکی از ساکنان آن، در مهلت ۲۴ ساعت از تاریخ کشف آن، درخواست ورود از دادستان را داشته باشند را به‌منزله‌ی جرم مشهود دانسته است.

لیکن در جرایم غیرمشهود ضابطان حق تفتیش و بازرسی ندارند و در این‌باره تحت‌نظر دادستان باید عمل کنند. در این رابطه دادستان می‌تواند در مورد شخصی که متهم است به بازرسی منزل او برای روشن شدن تحقیق اقدام کند. در واقع در اینجا نیز دادستان آزادی مطلق ندارد تا نسبت به هر کس بازرسی به‌عمل آورد، بلکه شخص باید متهم باشد. این امر از ماده ۳۳ ق.ا.م.ج.ل برداشت می‌شود که می‌گوید: «دادستان می‌تواند به منزل متهم^۱ برای تفتیش و تحصیل مواردی که می‌تواند به روشن شدن تحقیق کمک کند، داخل شود». استفاده از واژه‌ی متهم در این ماده نشان می‌دهد که باید جرمی واقع شده باشد و یک ظن معقول نسبت به شخص وجود داشته باشد تا بتوان نسبت به تفتیش منزل اقدام کرد. در هنگام تفتیش دادستان می‌تواند آنچه از اسباب جرم یا مرتبط با آن را می‌یابد ضبط کند. تفتیش باید در حضور مظنون انجام شود، اما در صورتی که مظنون حاضر نباشد یا از حضور امتناع کند یا متواری باشد، تفتیش در حضور وکیل او یا دو نفر از خانواده‌ی او که رشید باشند یا دو نفر شاهد که دادستان انتخاب می‌کند به عمل خواهد آمد. بعد از تفتیش دادستان اشیاء ضبط‌شده را صورت‌جلسه می‌کند و به امضای مظنون یا وکیل او می‌رساند.^۲ در این موارد دادستان انجام تفتیش منزل مظنون را به ضابطان عدلیه

۱- المشتبه فیہ

۲- ماده ۳۳ ق.ا.م.ج.ل

واگذار می‌کند. البته تحت اشراف و مراقبت خود و بر اساس اصولی که خود دادستان نیز مکلف به رعایت آن‌هاست؛ بنابراین تمام قواعد فوق را ضابطان نیز باید رعایت نمایند. زمان تفتیش را قانون لبنان بین ساعات ۵ صبح تا ۸ شب مقرر کرده است. مگر این‌که صاحب‌منزل به تفتیش خارج از این ساعات صریحاً اجازه دهد. ضابطان عدلیه در عین این‌که تحت نظارت کلی دادستان می‌توانند به جمع‌آوری ادله و کشف و ضبط ادله جرم و جمع‌آوری سایر معلومات بپردازند، لیکن حق تفتیش منزل شخصی را در جرایم غیرمشهود ندارند، مگر پس از کسب اجازه‌ای که مسبوق به اذن دادستان باشد؛ یعنی درواقع برای این امر باید اجازه‌ی موردی بگیرند. در این صورت نیز باید در هنگام تفتیش اصولی که قانون برای دادستان در جرایم مشهود پیش‌بینی کرده را رعایت کنند. هر تفتیشی که برخلاف این اصول انجام شود باطل خواهد بود.^۱ در خصوص حمایت از منزل و مکان خصوصی در امریکا باید گفت که متمم چهارم قانون اساسی امریکا تنها تفتیش‌های «معقول و متعارف» را قانونی تلقی می‌نماید؛ اما دیوان عالی امریکا پس از سال‌ها اعلام کرده که پلیس باید هرزمان که ممکن باشد از مقامات قضایی طبق مقررات اخذ قرار برای تفتیش و ضبط، اجازه قبلی بگیرد. البته استثناهایی نیز بر این اصل وارد شده است که این استثناها عمدتاً از مقوله‌ی بازرسی‌های اداری هستند. تفتیش‌های پس از بازداشت، تفتیش‌های مقامات اداری در مدارس دولتی، دفاتر حکومتی، زندان‌ها و آزمایش‌های اعتیاد برخی کارمندان دولتی و تفتیش برخی وسایل نقلیه بر مبنای امنیت عمومی پذیرفته شده است (Chief Deputy federal, public Defender district of oregon 2002: 9).

البته در حقوق امریکا با استناد به نظریه‌ی «در دید آشکار»^۲ مأمورین می‌توانند هر دلیلی که در دید آشکار قرار دارد، وقتی به صورت قانونی در عرصه‌اند را ضبط نمایند (Buckles 2007: 145).

اجرای قانون میهن‌پرستی در ایالات متحده باهدف برقراری امنیت و ممانعت از نفوذ تروریسم، باعث رواج نوع خاصی از بازرسی اماکن و به‌ویژه منازل به نام بازرسی

۱ - ماده ۴۷ و ۱۰۵ ق.ا.م.ج.ل

مخفیانه شد.^۱ بخش ۲۱۳ قانون میهن پرستی اولین متن قانونی است که در تاریخ امریکا صریحاً صدور مجوز بازرسی‌های مخفیانه را مورد تأیید قرار داده است. بدین ترتیب این قانون رژیم را در زمینه‌ی بازرسی منازل پایه‌گذاری کرده که بر اساس آن مأمورین می‌توانند بدون اجازه‌ی مالک یا متصرف ملک به‌طور مخفیانه وارد شده و به بازرسی بپردازند. اجرای این نوع بازرسی مستلزم ورود به شیوه سارقین است. مأمورین اجازه‌ی توقیف هیچ‌چیزی را از داخل ملک ندارند. بازرسی مخفیانه در گذشته در سطح بسیار محدود و در مورد جرایم خاص مانند تولید و توزیع مواد مخدر مورد استفاده قرار می‌گرفت، ولی از سال ۲۰۰۱ به بعد با استناد به بخش ۲۱۳ قانون میهن پرستی انجام آن بدون هیچ حد و مری در مورد هر جرمی امکان‌پذیر شده است.

در ایالات متحده نحوه‌ی اجرای تفتیش مانند روش ورود و مانند آن معمولاً توسط قوانین و مقررات زمان اجرا تعیین می‌شود. قبلاً در امریکا این یک قاعده‌ی حقوق عرفی بود که یک مأمور قبل از این که بتواند به‌زور وارد جایی شود، باید مأموریت خود و اختیارات و هدفش را در این زمینه اعلام نموده و عملاً هم از ورود او ممانعت به عمل آید و تا همین اواخر این معیار یک شرط قانونی لازم در سیستم فدرال بود. در پرونده‌ی «وینستون علیه آرکانزاس»^۲ دادگاه مقرر کرد که قاعده‌ی اعلام قبل از ورود یکی از نتایج متمم چهارم در مورد معقول بودن تحقیق است. البته این قاعده مطلق نبوده و اعلام ورود را در تمامی شرایط لازم نمی‌داند. قوانین فدرال نیز در برخی شرایط صدور مجوز ورود بدون اعلام^۳ را پیش‌بینی کرده است. قانون ناظر بر منقضی شدن تاریخ یک مجوز و صدور یک مجوز دیگر باید به‌طور موسع به نفع فرد تفسیر شود. به همین ترتیب به همان میزان که وجود سبب محتمل باید از طریق واقعیات روزآمد احراز شود، نحوه‌ی اجرای به‌موقع بازرسی نیز باید به بهترین نحو ممکن استمرار وجود سبب محتمل را تضمین کند. قانون جزایی ایالت مریلند امریکا

1- sneak and peek search warrants, in

<http://www.law.qsa.edu/academics/profils/awikes-more/37patriot.htm/>

2- Winston v. Arkansas

3 -No knock

نیز بر منزل و محل سکونت، همچون یکی از جلوه‌های حریم خصوصی تأکید می‌کند. به موجب ماده ۹۰۴-۳ این قانون، سلامت و رفاه عمومی و نظم شایسته‌ی جامعه نیازمند آن است که افراد در خانه‌های خود احساس رفاه، آرامش و خلوت کنند و زمانی که از خانه‌هایشان دورند، کاملاً ایمن باشند که می‌توانند دوباره برای بهره‌برداری از خانه‌هایشان با آرامش خاطر به سوی آن بازگردند (نوبهار ۱۳۸۶: ۲۵۰). در خصوص بازرسی سطحی داخل منزل بدون ورود به آن، این که آیا نقض حریم خصوصی است یا نه؟ توجه به پرونده کیل علیه ایالات متحده^۱ که در یکی از دادگاه‌های امریکا در این رابطه مطرح شده، مفید است. خلاصه جریان پرونده از این قرار بود که در سال ۱۹۹۱ یکی از افسران پلیس ایالات متحده نسبت به فردی به نام «دنی کیل» به لحاظ کشت ماری‌جوانا در منزلش مظنون شد. کشت خانگی ماری‌جوانا اصولاً به لامپ‌های با حرارت بالا نیاز دارد. برای تعیین این که آیا گرمای موجود در منزل مظنون با استفاده از چنین لامپ‌هایی ایجاد شده است، افسر مذکور از دستگاهی که میزان گرما را نشان می‌داد، استفاده کرد. اسکن منزل متهم تنها دقایقی به طول انجامید و از داخل اتومبیل پلیس که در آن سوی خیابان بود صورت گرفت. اسکن نشان می‌داد که منزل او نسبت به همسایگان از درجه گرمای بالاتری برخوردار است. افسر پلیس چنین نتیجه گرفت که متهم ماری‌جوانا کشت می‌کند که واقعاً نیز چنین بود. قاضی مجستریت فدرال مجوز تفتیش منزل متهم را صادر کرد و پلیس بیش از صد گیاه ماری‌جوانا که در داخل منزل کشت می‌شدند، کشف کرد. کیل محکوم شد، ولی وی تقاضای رد ادله‌ی اکتسابی را از دادگاه نمود. دادگاه تجدیدنظر چنین حکم داد که خواهان انتظار معقول خود به داشتن حریم خصوصی را اثبات نکرده است؛ زیرا وی هیچ تلاشی نکرده تا از انتشار حرارت از منزلش جلوگیری کند، ولی دادگاه عالی ایالات متحده رأی دادگاه تجدیدنظر را نقض کرد با این استدلال که در منزل همه جزییات خصوصی اند (James R. Acker and David c. (Brody, Pp.60,61).

بند دوم - بازرسی اتومبیل توسط ضابطان دادگستری

تا قبل از تصویب قانون حمایت از آمران به معروف و ناهیان از منکر، در حقوق ایران تفتیش از وسایل نقلیه، مطابق ماده ۵۵ قانون آیین دادرسی کیفری، بدون دستور مقام قضایی در جرایم غیرمشهود غیرقانونی بود. اداره حقوقی قوه قضاییه نیز در نظریه‌های مشورتی متعدد این نظر را تأیید کرده بود.^۱

با این وجود قانون حمایت از آمران به معروف و ناهیان از منکر مصوب ۱۳۹۴ برخلاف رویه قانونی سابق، در تبصره ماده ۵ این موضوع را به گونه‌ای دیگر مورد نظر قرار داد. تبصره اشعار می‌دارد: «اماکنی که بدون تجسس در معرض دید عموم قرار می‌گیرند، مانند قسمت‌های مشترک آپارتمان‌ها، هتل‌ها، بیمارستان‌ها و نیز وسایل نقلیه، مشمول حریم خصوصی نیست». البته معیاری که این تبصره برای حریم خصوصی ندانستن اتومبیل، بیان می‌دارد در معرض دید عموم قرار گرفتن آن است. شاید بتوان این گونه برداشت نمود که قسمت‌هایی از اتومبیل که کاملاً پوشیده و بسته (داشبورد و صندوق عقب و اشیا داخل اتومبیل) است، از شمول تبصره خارج بوده و حریم خصوصی است.

در امریکا در پرونده‌ی کارول علیه ایالات متحده^۲ استثنایی برای بازرسی اتومبیل‌ها ایجاد کرد که به موجب آن در صورتی که مأمور اجراکننده تفتیش بنا بر سبب محتمل به وجود کالای قاچاق در آن خودرو باور داشته باشد، بازرسی آن اتومبیل می‌تواند بدون مجوز انجام شود. این قاعده سالیان زیادی در مورد خودروهای حامل قاچاق اعمال می‌شد، ولی در سال ۱۹۷۰ با رأی پرونده چامبر در مقابل مارنی^۳ به بازرسی‌های اثباتی^۴ تسری یافت. منظور از «بازرسی‌های اثباتی» بازرسی‌های لازم برای کشف انواع جرایم و یا جمع‌آوری مدارک و شواهد اثبات‌کننده‌ی آن است.^۵ پس از آن دادگاه قاعده‌ی «حریم خصوصی تقلیل یافته»^۶ را برای تکمیل قاعده‌ی

۱- نظریه‌ی شماره ۲۳۱۷/۷ مورخ ۱۳۵۶/۴/۷- نظریه مشورتی ۳۶۹۴/۷ مورخ ۱۳۷۳

2-Carroll v United States

3-Maroney v Chamber

4-Evidentiary Searches

5-Black,s law Dictionary,p.288

6-Reduced privacy Rationale

«متحرک بودن»^۱ اتومبیل‌ها ایجاد کرد. چون نحوه استفاده و مقررات مربوط به خودرو غالباً منجر به انتظار معقول ضعیف‌تری از حریم خصوصی نسبت به اموال دیگر می‌شود.^۲

نتیجه‌گیری

از طرفی، حریم خصوصی به‌عنوان یک حق اساسی خدادادی در عرف و به‌تدریج در همه متون قانونی به‌عنوان یک اصل اساسی از حقوق انسانی به‌شمار می‌رود و از سوی دیگر مصالح اجتماعی چون نظم و امنیت ارزش‌هایی هستند که گریزی از رعایت آن‌ها نیست. لذا باید بین این دو مهم به‌گونه‌ای جمع کرد که نه مصلحت‌های اجتماعی به‌خطر افتد و نه حریم خصوصی اشخاص بیش از ضرورت و بدون دلیل مورد تعرض قرار گیرد. ضوابط اصلی نقض حریم خصوصی عبارت‌اند از: ۱- قانونی باشد. ۲- خودسرانه نباشد. ۳- ضرورت داشته است. حریم خصوصی مکانی از مهم‌ترین و سنتی‌ترین مصادیق حریم خصوصی است. در تأیید این مهم آیات قرآن و سنت فراوان یافت می‌شود. بارزترین مصداق اماکن منزل و مصداق اشیا اتومبیل هست. نقض حریم مکانی شامل هرگونه ورود فیزیکی، سمعی و بصری می‌شود. مفهوم مکان خصوصی و منزل و معیار تعیین مکان خصوصی و مصادیق آن در قوانین ایران و لبنان دیده نشده است. در حقوق آمریکا معیار انتظار معقول و متعارف در رویه قضایی تثبیت شده است. البته لایحه حمایت از حریم خصوصی سعی نموده در این زمینه تعریف و تبیین مناسبی ارائه دهد.

ضوابط عام ورود ضابطین به حریم خصوصی مکانی: ۱- قانونی باشد. ۲- مجوز قضایی موردی موجود باشد (در جرائم غیرمشهود). ۳- حتی‌الامکان کتبی باشد. ۴- در حد ضرورت باشد. ۵- کیفیت ورود دقیق و جزئی در مجوز آمده باشد. ۶- هر دلیلی که برخلاف قانون تحصیل شود فاقد اعتبار است. در حقوق آمریکا بعد از تصویب قانون میهن‌پرستی امکان ورود نهادهای امنیتی به حریم خصوصی اشخاص

1-Mobility Rationale

2- Arkansas v. Sanders, 442 U.S. 753, 761 (1979)

بدون قضایی یا در مواردی بدون اطلاع و همچنین تحت عنوان بازرسی مخفیانه گسترش پیدا کرد. همچنین مطابق نظر برخی مراجع قضایی، امکان بازرسی سطحی منزل بدون مجوز قضایی هم وجود دارد.

در مورد بازرسی اتومبیل در حقوق ایران همه متون قانونی، نظریات مشورتی اداره حقوقی قوه قضاییه به این سمت گرایش داشت که فضای داخل اتومبیل حریم خصوصی قلمداد می‌شود، اما با تصویب قانون حمایت از آمران به معروف و ناهیان از منکر قسمت‌هایی از اتومبیل که در دید قرار دارد را مشمول حریم خصوصی ندانست. البته همچنان باید اشیاء و قسمت‌های بسته درون ماشین مانند صندوق عقب و داشبورد را حریم خصوصی دانست.

در پایان باید لزوم تصویب قوانین کامل، شفاف و بدون ابهام را در تبیین مفهوم، تعریف، مصادیق، شرایط و سازوکارهای لازم در جهت حمایت از حریم خصوصی اشخاص، به‌خصوص در حوزه حریم خصوصی اماکن و ورود قانونی به آن توسط قوای عمومی و علی‌الخصوص ضابطین دادگستری یادآور شد.

منابع

- آخوندی، محمود (۱۳۸۲)، آیین دادرسی کیفری (سازمان و صلاحیت مراجع کیفری)، جلد دوم (چاپ هفتم)، تهران: وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی.
- آشوری، محمد (۱۳۸۸)، آیین دادرسی کیفری، جلد دوم (چاپ یازدهم)، تهران: انتشارات سمت.
- انصاری، باقر (۱۳۸۶)، حقوق حریم خصوصی (چاپ اول). تهران: انتشارات سمت.
- پاد، ابراهیم (۱۳۸۱)، حقوق کیفری اختصاصی ۱ (چاپ اول)، تهران: نشر رهام.
- جعفریان، زهرا، امیرخانی، زینب (۱۳۸۶)، سازمان ضابطان دادگستری، تهران: مجله دادرسی (شماره ۶).
- خالقی، علی (۱۳۹۴)، آیین دادرسی کیفری جلد اول (چاپ بیست و هفتم)، تهران: انتشارات شهر دانش.
- رحمدل، منصور (۱۳۸۴)، حق انسان بر حریم خصوصی، مجله دانشکده حقوق و

- علوم سیاسی (شماره ۷۰). دانشگاه تهران.
- رضوی، محمد، خزایی، سید علی (۱۳۸۶)، حقوق شهروندی در فرآیند کشف جرم، مجله دانش انتظامی (شماره ۳۶).
- صفری کاکرودی، عابدین (۱۳۸۵)، تفتیش منازل و ملاحظات حقوقی آن، مجله دانش انتظامی (شماره ۲۹).
- طباطبایی بروجردی، حسین (۱۴۲۹ ق)، جامع احادیث الشیعه جلد ۲۳، تهران: انتشارات فرهنگ سبز.
- عامری، معصومه، عامری، زهرا (۱۳۹۰)، حریم خصوصی در کلام و سیره امام علی (ع)، مجله علوم سیاسی (سال چهاردهم، شماره ۵۶)، دانشگاه باقرالعلوم.
- فروغی، فضل ا...، برجی، محمدناصر، مصلحی، جواد (۱۳۹۳)، مبانی ممنوعیت نقض حریم خصوصی در حقوق ایران و امریکا، مجله مطالعات حقوقی (دوره ششم، شماره ۳).
- قره‌باغی، محسن (۱۳۸۳)، ترمینولوژی قوانین و مقررات (چاپ اول)، مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی.
- کاتوزیان، ناصر، توسلی جهرمی، منوچهر، کیوانفر، شهرام (۱۳۸۵)، حکومت قانون و جامعه‌ی مدنی (چاپ اول)، تهران: انتشارات دانشکده حقوق و علوم سیاسی دانشگاه تهران.
- کوشکی، غلامحسین (۱۳۸۶)، حمایت از حریم خصوصی در مکان در مقررات آیین دادرسی کیفری، مجله‌ی حقوقی دادگستری (شماره ۵۸).
- گلدوزیان، ایرج (۱۳۸۳)، حقوق جزای اختصاصی (چاپ دهم)، تهران: انتشارات دانشگاه تهران.
- محسنی، فرید (۱۳۹۴)، حریم خصوصی اطلاعات (چاپ دوم)، تهران: انتشارات دانشگاه امام صادق.
- محمد نسل، غلامرضا (۱۳۸۰)، بررسی و نقد ارزش قضایی گزارش ضابطین دادگستری در قانون آیین دادرسی کیفری، فصلنامه دانش انتظامی (شماره ۹).
- میرساعد، وکیل، پوریا عسگری (۱۳۸۹)، قانون اساسی در نظم حقوقی کنونی

(چاپ دوم)، تهران: انتشارات مجد.

- میرشمس شهشهانی، مائده (۱۳۸۶)، حمایت از حریم خصوصی در جریان تحقیقات مقدماتی، پایان نامه کارشناسی ارشد حقوق جزا، دانشگاه تهران.
- نعمتی، علی (۱۳۸۹)، چیستی و قلمرو حریم خصوصی در آموزه‌های اسلام، پایان نامه کارشناسی ارشد الهیات و معارف اسلامی، دانشگاه تهران.
- نیسن بام، هلن (۱۳۸۱)، حمایت از حق خلوت آدمیان در عصر اطلاعات، ترجمه عباس ایمانی، مجله پژوهش‌های حقوقی (دوره ۱ شماره ۲).
- نوبهار، رحیم (۱۳۸۶)، حمایت حقوق کیفری از حوزه‌های عمومی و خصوصی، رساله دکتری، دانشگاه شهید بهشتی.
- واعظی، مجتبی، علی‌پور، علی (۱۳۸۹)، بررسی موازین حقوقی حاکم بر حریم خصوصی و حمایت از آن در حقوق ایران، مجله حقوق خصوصی (شماره ۱۷).
- وطن‌دوست، نگین (۱۳۸۹)، مسئولیت مدنی ناشی از نقض حریم خصوصی، پایان نامه ارشد حقوق خصوصی، دانشگاه تهران.

-Barros, D.Benjamin (2006). Home as a legal concept. Santa clara law Review, vol.46.

-Black,s law Dictionary

-Buckles, Thomas (2007). Crime scene Investigations.criminalistics and the law.Thomson publisher.

-Chief Deputy federal public Defender district of oregon (2002).

-Do the advantages of new technology outweigh the loss of privacy.in:
<http://www.rbs2.com/>

-FISA(Foreign intelligence surveillance act(1978)-Amenment by USA Patriot Act

-Forth Amendment (u.s.constitution), Letric law library lexicon, in:
<http://www.lectlaw.com>

-limited access to oneself.overview of privacy (2006). in:

-patriot act could lead to privacy issues, 2003, mutual fund market news.

-sneak and peek search warrants, in:

<http://www.law.qsa.edu/academics/profils/awikes-more/37patriot.htm/>

-Stanford encyclopedia of philosophy-privacy (2013). In:

<http://plato.stanford.edu/entries/privacy/>.

- 1-Arkansas v. sanders, 442 u.s. 753, 761(1979)
in:<https://supreme.justia.com/>
- 2-carroll v United States in:<https://supreme.justia.com/>
- 3-kylo v. united states-2001 in:<https://supreme.justia.com/>
- 4-maroney v chamber in:<https://supreme.justia.com/>
- 5-Winston v. Arkansas in:<https://supreme.justia.com/>

